

Lovrenc na Pohorju, pajštva leta 1985, dokumentacija ZVNKD Maribor.

dali vanjo sadje, pripravljeno na posebnih, prilagojenih predalih, lesenih ali spletenih iz šibja. Ponavadi se sadje ni posušilo po eni peki kruha, temveč je moralo počakati še naslednjo. Četudi so pri nekaterih hišah obstajale posebne sušilnice, so jih marsikje sčasoma opuščali, saj je bilo sušenje v krušnih pečeh bolj preprosto, povezano z nižjimi stroški, pa tudi količine sušenju namenjenega sadja so se zmanjševale. Vendar viri in literatura za starejša obdobja govorijo o veliki razširjenosti samostojno stoječih sušilnic za sadje v slovenskem prostoru. Podobno kot kovačije so bile na kmetijah zaradi nevarnosti ognja nekoliko umaknjene od glavnih poslopij. Oblikovane so bile različno, od preprostih do bolj dovršenih oblik in tehnologij. Na Pohorju, pa tudi v drugih delih Slovenije, predvsem na Koroškem in Gorenjskem, so tem sušilnicam rekli pajštve. Izraz pajštva naj bi prišel od nemške besede badstube,

preprostih, enoprostornih stavb z zidanimi pečmi, ki so jih kurili z zunanje strani. Namenjene so bile skupnemu umivanju ali celo parnim kopelim. Ko so jih v 18. stol. pričeli opuščati, so jih postopoma preoblikovali v sušilnice za sadje in lan ter tudi v začasna bivališča. Tiste, zelo redko ohranjene sušilnice za sadje, na katere sem naletela na obravnavanem območju, so seveda iz precej mlajšega obdobja, zgrajene zgolj za namene svoje osnovne dejavnosti.

Kako smo obnavljali pajštvo v Lovrencu

V Lovrencu na Pohorju sta se ohranili dve samostojno stoječi sušilnici sadja. Ena na Gornjem trgu pri Petrunovih, druga je del župnijske posesti in stoji izven jedra naselja, jugozahodno od cerkvenega kompleksa. Predmet moje obdelave je slednja, tako imenovana farška pajštva. Zgradili so jo za potrebe župnijskega gospodarstva, najverjetneje v drugi polovici 19. stoletja. Franciscejski kataster iz leta 1825 je na tem mestu še ne omenja. Sušilnica večjih dimenzij je služila najprej župnišču, kasneje pa vsem tržanom in okoliškim kmetom, ki niso premogli lastnih sušilnic. Farška pajštva v svojem začetnem obdobju najbrž še ni imela funkcije »ljudske sušilnice«, gotovo pa je, da je tako delovala vse do leta 1949, ko je nato za dolgo ugasnila.

Pravokotno oblikovana, delno zidana, delno lesena stavba sušilnice je nastala istočasno, kar kaže enotni temeljni zid, grajen iz kamna. Nadgradnjo sestavljata dve, po velikosti skoraj identični polovici, in sicer zidana s sušilnico v ožjem smislu ter zaprt lesen predprostor. Podstrešje sušilnice zapirata lesena čelna zatrepa s

Lovrenc na Pohorju, notranjščina pred obnovo (dere, valji za premeščanje), 1994, dokumentacija ZVNKD Maribor.

Lovrenc na Pohorju, pajštva po obnovi, detajl - kuriščna odprtina, 1999, dokumentacija ZVNKD Maribor

prezračevalnima linama in vrati na južnem zatrepu. Streha je strma simetrična dvokapnica z opečno kritino. V predprostor sušilnice vodi vhod s severne stranske fasade skozi preprosta enokrlna vrata. Na lesenem delu obeh daljših fasad sta simetrično razporejeni še dve podolžni okenski odprtini, zaprti z lesenima zapahoma. Pod zidanim delom sušilnice se nahaja v zemljo vkopana obokana peč, ki se kuri pri dnu z zunanje strani južne stranske fasade. Levo in desno od polkrožno oblikovanega kurišča sta v zidu sorazmerno nameščeni manjši odprtini za odvod dima, saj sušilnica nima dimnika, sadje pa se sme sušiti le na toplem zraku. V notranjosti se nad obokom peči nahaja masiven lesen tramovni skelet s tremi pari lesenih, okovanih valjev, po katerih je možno premikati šest lesenih predalov - der, vertikalno razporejenih v dve vrsti. Zaradi vzdrževanja pravilne temperature je prostor z derami zaprt z dvokrilnimi lesenimi vrati ter s stropom iz prirezanih tramičev. Tudi v predprostoru sta strop in pod iz širokih lesenih desk.

Pajštva, s katero sem se kot konservatorica na terenu srečala pred letom 1998, torej pred obnovo, je seveda kazala precej manj idealno podobo, kakor se jo da slutiti iz zgoraj podanega orisa. Nekoliko vlažne, vendar še vitalne zidane stene so izgubile večino prvotnega ometa ter tako razkrile osnovno gradbeno substanco. Med prevladujočim kamnitim materialom so bile vidne opečne dodelave, s katerimi so v preteklih obdobjih sanirali obstoječe stanje. Tudi od obokane peči, ki so jo najverjetneje na novo zgradili v obdobju po prvi svetovni vojni, je ostal le kup stare opeke. Hkrati je bila delno razrušena odprtina kurišča in skoraj v celoti stranske dimne line. Osrednji del sušilnice, vključno s premičnim

valjčnim mehanizmom in derami, je bil zanemarjen in nepopoln. Manjkal je tudi ključni del, to je obok peči, sicer temen prostor pa so razsvetljevale odprtine v porušenem zidu. Lesen opaž sušilnice ni bil v celoti poškodovan, prav tako ne stavbno pohištvo. Ker so pred leti župnik in krajanji samostojno obnovili opečno strešno kritino, se v tej fazi s streho nismo več ukvarjali. V letu 1998 smo se osredotočili predvsem na obnovo fasade in notranjščine sušilnice. Večje sekundarne odprtine smo pozidali z ohranjenim kamnitim materialom, ostale razpoke pa zapolnili s kosi opeke, saj smo ugotovili, da so opeko uporabljali za sanacijo zidov sušilnice vsaj že od prve svetovne vojne. Po obstoječem vzoru in na podlagi starejše fotodokumentacije smo iz opeke zazidali nov zunanji lok ognjiščne odprtine ter obe dimni lini. Nove apnene omete smo prebelili z

Lovrenc na Pohorju, pajštva med obnovo, 1999, dokumentacija ZVNKD Maribor.

Lovrenc na Pohorju, pajštva ponovno deluje, 1999, dokumentacija ZVNKD Maribor.

apnom. Temeljev nismo izolirali, saj smo predvidevali, da bo vlaga sčasoma z delovanjem sušilnice sama prešla iz zidov.

V naslednjem letu smo nadaljevali z obnovo lesene zunanjsčine in celotne notranjsčine objekta. Odločili smo se za identično zamenjavo samo dotrajanih lesenih delov opaža, tramoyne konstrukcije in tal. Ohranili smo obstoječe stavbno pohištvo s pripadajočim okovjem, razen vrat na podstrešje, na katera smo prenesli očiščeno staro okovje. Dere in ves premični mehanizem je bilo treba očistiti in ustrezno dopolniti manjkajoče lesene in kovane dele. Nov les nismo barvno usklajevali s starim, temveč smo pustili možnost njegovemu naravnemu staranju. Nekoliko več problemov nam je povzročalo pomanjkanje virov za ponovno zidavo obokane peči. V celoti porušena peč nam je onemogočala identično rekonstrukcijo. Vedeli smo, da je bila iz opeke, kar je glede na večinsko kamnito gradnjo objekta dokazovalo njen kasnejši nastanek. Na predlog pečarja smo se odločili za klasično zidavo obokane peči iz opeke, ki bo funkcionalno vključevala vse primarne odprtine, in se tako najverjetneje približali tudi njeni osnovni obliki. Zunanjo stran opečnega oboka smo obdali z ilovnatim ometom. Peč je pri prvem kurjenju odlično delovala, dim je našel pravo pot na prosto in ni prihajal v stik s prostorom, namenjenim za sušenje sadje.

Pajštva ponovno deluje

Obnovo in oživitev župnijske pajštve so omogočili prizadevni domačini v okviru turističnega društva. Z izjemnim poslušom za varovanje kulturne dediščine so

se oprli na strokovno pomoč pristojnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Mariboru in skupaj smo uspešno izpeljali načrtovan projekt. Pajštva deluje že drugo leto pod upravljanjem Turističnega društva Lovrenc na Pohorju in prav v teh jesenskih dneh jo nenehno obdaja topel, prijeten vonj sušenega sadja. Vsakdo, ki želi, lahko namreč za majhno plačilo in drva posuši del svojega sadnega pridelka. Franc Vaner, po domače Kašner, pa je ta, ki v pajštvi postori vse potrebno, saj je eden tistih, ki že od nekdaj vedo, kako se mora sadje pravilno sušiti.

Viri in literatura:

- CEVC, Tone, Ignac Primožič 1991: Kmečke hiše v Karavankah. Radovljica.
- FRANCISCEJSKI KATASTER iz leta 1825 za naselje Sv. Lovrenc.
- FISTER, Peter 1989: Arhitektura Zilje, Roža, Podjune. Celovec.
- GOSPODARSKA IN DRUŽBENA zgodovina Slovencev. V: Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Ljubljana 1970.
- MEDVED Lilijana 1998: Strokovna navodila za obnovo lovrenške »pajštve«. Dokumentacija ZVNKD Maribor.
- NARODOPISJE SLOVENCEV, I. del, Ljubljana 1944.
- LOVRENC NA POHORJU skozi stoletja, 1091-1991. Lovrenc na Pohorju 1991.
- PIERZ, Franz 1992: Das Kärntner Freilichtmuseum in Maria Saal. V: Museumsführer, Maria Saal.
- - 1834: Kranjski Vertnar, II. del Ljubljana.
- - 1999: Lovrenc na Pohorju - sušilnica za sadje ali »farska pajštva«. Besedilo ob razstavi 40 let ZVNKD Maribor, Maribor.